
ПИТАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 316:005.31:342.25

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2022.eco.1-40.29>

СОЦІО-ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ

Пустова С.О.

Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони 15, 03041, м. Київ

pustova85@gmail.com

Важливим напрямом розвитку регіональної політики є реалізація нової, активної ролі регіонів як суб'єктів переходу до сталого розвитку суспільства. Наукове забезпечення задач регіонального управління вимагає додаткових соціальних та еколого-економічних системних досліджень з урахуванням показників та факторів сталого розвитку. Оцінка процесів переходу регіонів країни до сталого розвитку необхідна також для визначення внутрішніх й зовнішніх загроз, що дозволить виробити заходи запобігання їх негативного впливу з метою виявлення сценаріїв розвитку і вироблення оптимальної стратегії функціонування регіональних систем країни.

Метою дослідження є розробка комплексного структурно-методичного підходу до оцінки процесів переходу регіонів до сталого розвитку та визначення ризиків і загроз для об'єднаної територіальної громади на шляху до сталого розвитку.

У статті визначено та обґрунтовано алгоритм соціально-екологічного дослідження селітебних територій сільських громад. Виокремлено основні етапи соціально-екологічного дослідження населеного пункту. Особлива увага приділяється екологічними проблемам, що виникли в умовах інтенсивної господарської діяльності та змінам, що виникли в результаті цих процесів.

Проведений аналіз соціо-екологічних проблем досліджуваного села та визначені основні джерела забруднення. В роботі використані такі методи дослідження: екологічні, які включали методи аналізу зразків ґрунту, води та повітря згідно стандартизованих методик; соціологічні, які включали опитування населення із застосуванням анкет зі стандартизованим переліком запитань і алгоритмом оцінки відповідей. Автором запропоновано інструмент для розробки проектів розвитку населених пунктів та регіонів та окреслено перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі. *Ключові слова:* екологічні дослідження, сталий розвиток, селітебні території, сільська громада, навколишнє середовище, опитування.

Definition and justification of environmental indicators at the regional level. Pustova S.

An important direction in the development of regional policy is the realization of a new, active role of the regions as subjects of the transition to sustainable development of society. Scientific support of regional management tasks of necessary social and ecological-system researches with indicators and factors of sustainable development. Assessment of the process of transition of regions of the country to sustainable development is also necessary to identify internal and external threats that will develop measures to prevent their negative impact in order to identify development scenarios and create an optimal strategy for regional systems. The aim of the study is to develop a comprehensive structural and methodological approach to assessing the processes of transition of regions to sustainable development and identify risks and threats to the united territorial community on the path to sustainable development. The article defines and substantiates the algorithm of socio-ecological research of residential areas and rural communities. The main stages of socio-ecological research of the settlement are singled out. Particular attention is paid to environmental problems that have arisen in conditions of intensive economic activity and changes that have arisen as a result of these processes.

The analysis of socio-ecological problems of the studied village is carried out and the main sources of pollution are determined. The following research methods were used in the work: ecological, which included methods of analysis of soil, water and air samples according to standardized methods; sociological, which included surveys of the population using questionnaires with a standardized list of questions and an algorithm for estimating answers. The author proposes a tool for the development of projects for the development of settlements and regions and outlines the prospects for further research in this area. *Key words:* ecological research, sustainable development, residential areas, rural community, environment, survey.

Постановка проблеми. Сьогодні розвинені країни світу проголошують головні ідеї переходу до сталого розвитку: покращення якості життя відповідно до можливостей оточуючих екологічних систем; високі стандарти життєдіяльності населення повинні поєднуватися з його ставленням до довкілля як до безпосереднього продовження середовища власного помешкання [1]. В рамкових документах зі сталого розвитку наголошується на необхідності

забезпечення доступності якості питної води, каналізації, безпечних продуктів харчування, що актуально не тільки для бідних, а й країн з високим рівнем людського розвитку [2,3].

Актуальність досліджень. Останніми роками в Україні досить активно досліджувались проблеми сталого розвитку взагалі [4], значно менше приділялось уваги сталому розвитку сільського господарства і сталому розвитку сільських територій.

Найскладнішими проблемами сільських територій можна виділити наступні: недостатній розвиток соціальної інфраструктури; занепад культури землеробства через послаблення розвитку та відсутність інновацій; низький рівень прибутків та слабка економічна, суспільна і культурна активність селян; низький рівень екологічної культури. Покращення соціально-побутових умов життя на селі є ефективним засобом притоку трудових ресурсів в сільські населені пункти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сталого розвитку присвячені праці М. З. Згуровського [5], В. П. Кучерявого, С. В. Хлобистова, Г.О. Білявського, М. А. Хвесика, М. О. Клименка, О. А. Брежицької та ін. [6]. Значну частину праць присвячено питанням оцінювання сталого розвитку регіону чи території за допомогою показників та індикаторів.

Методологічне або загальнонаукове значення. Екологічна ситуація в сільських населених пунктах потребує системних досліджень і узагальнення наявної інформації, що є основою для розробки норм безпечної життєдіяльності мешканців сільських населених пунктів [7]. Соціально-екологічні дослідження є вагомим інструментом для створення стратегії переходу до сталого розвитку сільської громади.

Новизна дослідження полягає в комплексному аналізі соціально-еколого-економічних факторів розвитку територіальної громади для розробки місцевого плану дій переходу до сталого розвитку громади села Велика Снітинка Фастівського району Київської області. Дані соціо-екологічного дослідження, проведеного в населеному пункті В. Снітинка проаналізовано вперше, вони є початковими та містять значну кількість теоретичних обґрунтувань.

Виклад основного матеріалу. Метою дослідження є оцінювання соціо-екологічної ситуації сільської громади, використовуючи статистичні дані, стандартизовані методики аналізу зразків і анкетування населення. Основою дослідження були наступні завдання: вивчення екологічної та соціальної складової. Об'єктом дослідження є сільська громада с. Велика Снітинка Київської області. В процесі дослідження були використані такі методи досліджень: екологічні, які включали методи аналізу зразків ґрунту, води та повітря згідно стандартизованих методик; соціологічні, які включали опитування населення із застосуванням анкет зі стандартизованим переліком запитань і алгоритмом оцінки відповідей.

На сьогодні існує така класифікація екологічних ситуацій за рівнем техногенного навантаження: катастрофічні, критичні, кризові, напружені, задовільні, умовно сприятливі. Для спрощення і доступності оцінки респондентами екологічної ситуації була запропонована шкала градації: добра, задовільна,

погана, дуже погана. Аналіз отриманих даних засвідчує, що оцінки мешканців щодо екологічної ситуації населеного пункту В. Снітинка розділились таким чином: майже половина жителів оцінюють її як задовільну (43,5 %), 32,4 % характеризують її як погану, 12 % - дуже погану, тоді як лише 6,5 % вважають її доброю, а 5,6 % не визначилися з відповіддю (рис. 1). Щодо оцінки екологічної ситуації в Україні (рис. 2), то 34,3 % респондентів характеризують її як задовільну, 36,1 % - як погану, однакова кількість (4,6 %) опитаних вважають, що екологічна ситуація є дуже поганою і доброю. При цьому не визначилися з відповіддю 20,4 %. Таким чином, за оцінками жителів с. В. Снітинка, екологічна ситуація в населеному пункті гірша, ніж в цілому по Україні. Це обумовлено недостатньою поінформованістю населення про екологічну ситуацію в регіонах України.

При такій оцінці сучасної екологічної ситуації 54 % опитаних вважають, що протягом останніх 2-3 років екологічна ситуація в населеному пункті погіршилась, 44 % вважають, що вона не змінилась і лише 2 % - що покращилась (рис. 3). Для більш детального вивчення даного питання жителям населеного пункту В. Снітинка було запропоновано дати оцінку таких складових навколишнього природного середовища: ґрунтів, води, лісів, атмосферного повітря, продуктів харчування, не беручи до уваги їх типології, класифікації, систем ведення господарства та систем обробки продуктів.

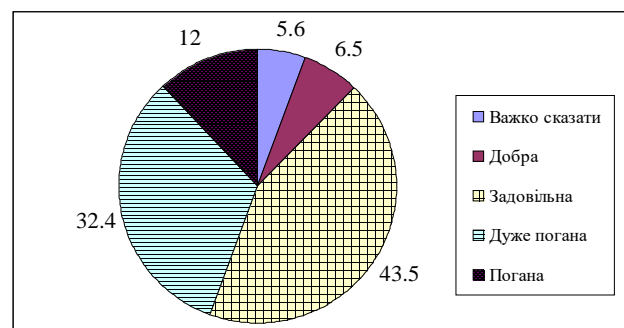

Рис. 1. Розподіл респондентів за оцінками екологічної ситуації населеного пункту В. Снітинка (у %)

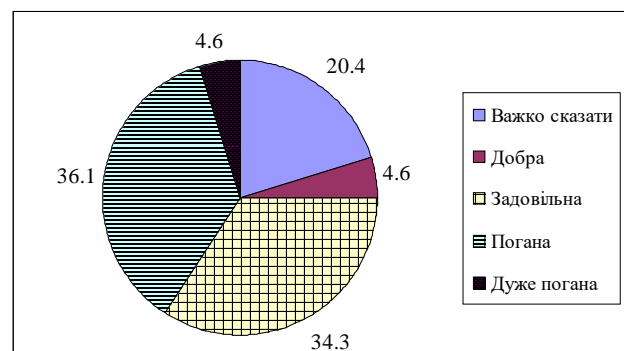

Рис. 2. Розподіл респондентів за оцінками екологічної ситуації в Україні (у %)

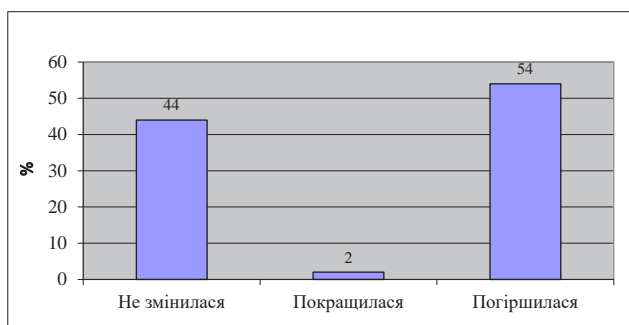

Рис. 3. Розподіл респондентів за оцінками зміни екологічної ситуації с. В. Снітинка протягом останніх років (у %)

Щодо забрудненості довкілля думка жителів розділилась наступним чином (табл. 1). Найменш забрудненими на думку населення є ґрунти – 22,2% опитаних вважають їх абсолютно чистими і більше половини респондентів (51,9 %) – мало забрудненими (рис. 4).

Таблиця 1

Розподіл респондентів за оцінками забруднення ґрунтів, вод, повітря, лісів, харчових продуктів

Об'єкт	Оцінка забруднення, %				
	Дуже забруднені	Значно забруднені	Мало забруднені	Абсолютно чисті	Пропущена відповідь
Ґрунти	1,9	23,1	51,9	22,2	0,9
Вода	9,3	39,8	37,0	13,0	0,9
Повітря	5,6	41,7	38,0	13,9	0,9
Ліси	1,9	51,9	42,6	2,8	0,9
Продукти харчування	8,7	15,2	43,5	32,6	0

Щодо продуктів харчування (рис. 4, 5), то, хоча 8,7% опитаних вважають їх дуже забрудненими, проте майже половина (43,5%) характеризують їх як мало забруднені і 32,6% - як абсолютно чисті (це найбільша частка голосів у порівнянні з іншими об'єктами навколишнього природного середовища). Тобто, харчові продукти на думку населення є порівняно чистими.

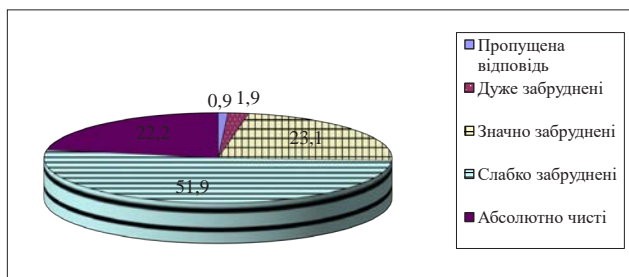

Рис. 4. Розподіл респондентів за оцінками забруднення ґрунтів (у %)

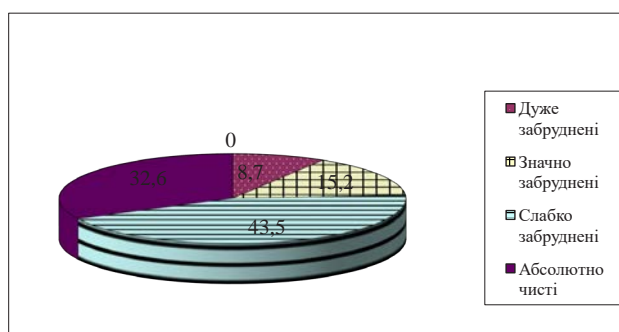

Рис. 5. Розподіл респондентів за оцінками забруднення продуктів харчування (у %)

Повітря 41,7% респондентів характеризують як значно забруднене, 38,0% - мало забруднене і 13,9% – абсолютно чисте (див. рис. 6).

Жителям, для доступності, було запропоновано оцінити стан води без поділу на води відкритих водойм, підземні води і т.д. З'ясовано, що 39,8% характеризують цей об'єкт як значно забруднений, 37% - мало забруднений і 13% як абсолютно чистий (див. рис. 7).

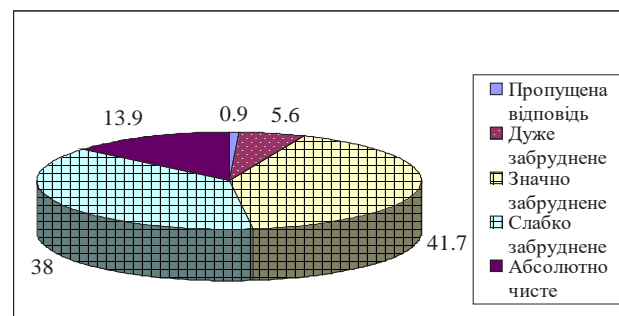

Рис. 6. Розподіл респондентів за оцінками забруднення повітря (у %)

Ліси, порівняно з іншими ресурсами, на думку селян є найбільш забрудненими (рис. 8). Частка опитаних, які вважають їх значно забрудненими складає 51,9%, мало забрудненими – 42,6%, абсолютно чистими – лише 2,8%. Характеристика жителями лісів як найбільш забрудненого об'єкту довкілля пов'язана з підміною ними понять забрудненості в цілому поняттям засміченості. Дійсно, існує проблема значної засміченості лісових насаджень, зумовленої створенням стихійних несанкціонованих сміттєзвалищ.

Таким чином, респонденти вважають найбільш забрудненими ліси, помірно забрудненими, згідно опитування є повітря, вода, харчові продукти. А характеристика ґрунту, як порівняно чистого ресурсу пов'язана з тим, що він, на відміну від інших об'єктів (води, повітря) має опосередкований вплив на здоров'я людей через продукти харчування.

Джерелами, що вносять найбільший вклад у забруднення довкілля в цілому (табл. 2) на думку опитаних, є тваринницькі ферми (20,9%), автомо-

більні дороги (18,7 %), машинно-тракторна станція (17,2 %) і застосування пестицидів (16,5 %). Вклад комунально-побутових підприємств у забруднення довкілля становить 11,4 %, складу мінеральних добрив та залізниці, відповідно, - 8,8 і 6,6 %.

Щодо перспектив зміни екологічної ситуації в населеному пункті, 51 % опитаних переконані в її погіршенні у майбутньому, 43 % вважають, що вона не змінюватиметься, 6 % - що покращиться (рис. 9).

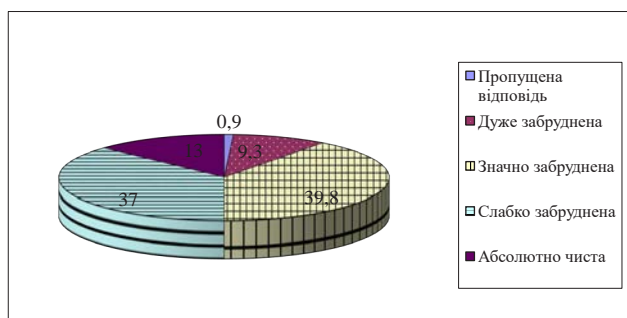

Рис. 7. Розподіл респондентів за оцінками забруднення води (у %)

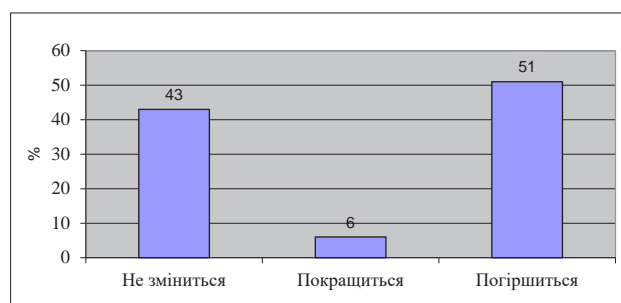

Рис. 9. Розподіл респондентів за оцінками зміни екологічної ситуації с. В. Снітинка на перспективу (у %)

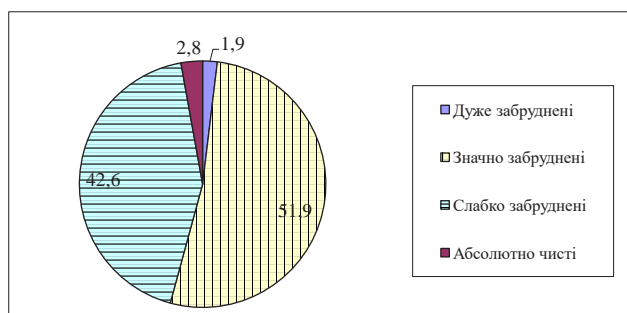

Рис. 8. Розподіл респондентів за оцінками забруднення лісів (у %)

Висновки та перспективи. Відповідно до мети дослідження, були зроблені такі висновки:

1. Соціо-екологічні дослідження сільських територій, екологічна інформація і думка зацікавлених жителів (різних груп населення) має важливе науково-практичне значення, в першу чергу для прийняття соціально та екологічно значимих управлінських рішень. Відповідно до українського законодавства, кожен з українців має право на безпечне для його життя і здоров'я навколишнє середовище та вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища.

2. Результати проведених екологічних досліджень та анкетування сільського населення свідчать про зацікавленість мешканців у поліпшенні екологічної ситуації та підвищенні екологічної безпеки, зменшенні антропогенного впливу на довкілля, досягненні безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища.

3. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування та підвищенні рівня суспільної екологічної свідомості можливе шляхом створення місцевого плану дій або розробки стратегії переходу до сталого розвитку.

4. Залучення громадськості на всіх етапах стратегічного планування є одним із ключових принципів створення стратегії переходу до сталого розвитку.

Таблиця 2

Розподіл респондентів за оцінками джерел забруднення довкілля (у %)

№ п/п	Джерела забруднення	% опитаних
1	Тваринницькі ферми	20,9
2	Машинно – тракторна станція	17,2
3	Автомобільні дороги, що проходять через село	18,7
4	Комунально-побутові підприємства	11,4
5	Застосування пестицидів і отрутохімікатів	16,5
6	Склад мінеральних добрив і отрутохімікатів	8,8
7	Залізниця	6,6

Література

- Ontario Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs. *Introduction to Sustainable Agriculture*. URL: <http://www.omafra.gov.on.ca/english/busdev/facts/15-023.htm> (Last accessed: 16.02.2022)
- Gu, X.K.; Xie, B.M.; Zhang, Z.F.; Guo, H. Rural multifunction in Shanghai suburbs: Evaluation and spatial characteristics based on villages. *Habitat Int.* 2019, 92, 10. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.102041>
- Abbas Z. B. Is our urban water system still sustainable? A simple statistical test with complexity science insight". *Journal of Environmental Management*. 2021, 280, 111748. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.111748>
- Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року. *Департамент суспільних комунікацій*: веб-сайт. URL: <https://dsk.kyivcity.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-kyieva-do-2025-roku.html> (дата звернення: 16.02.2022)

5. Згуровський М. З. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах (Виступ на Конгресі Академії політичних наук 17 листопада 2017 року) / М. З. Згуровський // Суспільно-політичні процеси. – 2018. – Вип. 1. – С. 20-25. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2018_1_4Zghurovskyi
6. Клименко М. О., Прищеп А. М., Брежицька О. А. Оцінювання стану територій міста за показниками сталого розвитку : монографія. Рівне : НУВГП, 2018. 221 с. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/id/eprint/13020>
7. Liu, Y., Zang, Y. & Yang, Y. China's rural revitalization and development: Theory, technology and management. *J. Geogr. Sci.* 30, 1923–1942 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11442-020-1819-3>